

II. Meşrutiyet Dönemi İzmir'den Amerika'ya İhraç Edilen Ürünler (1909-1911)

Nesrin Kanberoğlu ^{a, b}

Özet

Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkiler, 7 Mayıs 1830 tarihli "Seyri Sefain ve İcrayı Ticarete Dair" bir "Muahede-i Hümayun" antlaşması ile resmî olarak başlamıştır. Bu antlaşmayı 25 Kasım 1838 yılında Fransa ile yapılan antlaşma takip etmiş, pek çok devletle birlikte Amerika Birleşik Devletleri de dolaylı olarak bu antlaşmanın geçerli olduğu devletlerden sayılmıştır. İki ülke arasında yapılan son antlaşma ise 13 Şubat 1862 tarihli Türk-Amerikan Ticaret Antlaşması olmuştur. Hem 1830 tarihli antlaşma hem de 1838 ve 1862 yılında yapılan ticaret antlaşmaları ile geniş haklar elde eden Amerikalılar, antlaşmanın kendilerine verdiği yetki ile Osmanlı coğrafyasının önemli noktalarına dağılarak Amerika ile Osmanlı Devleti arasındaki ticareti başlatmıştır. İstanbul'dan sonra Osmanlı'nın en kozmopolit şehri sayılan ayrıca önemli bir ticaret limanı olan İzmir, iki ülke arasındaki ticarete önemli noktalardan biri olmuştur. Amerika'dan özellikle sanayi ürün ithal eden Osmanlı Devleti, İzmir'den Amerika'ya ise meyhan kökü, tütün, meşe palamudu, zeytin, afyon, zımpara, krom gibi ürünler ihraç etmiştir.

Anahtar Kelimeler

America
İzmir
Ticaret
İhracat

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 21.03.2019
Kabul Tarihi: 19.12.2019
Doi: 10.18026/cbayarsos.543052

Exported Goods From Izmir to America During Constitutional Period II (1909-1911)

Abstract

Official relations of the Ottoman Empire and the United States started with "Seyri Sefain ve İcrayı Ticarete Dair Muahede-i Hümayun" treaty on May 7th, 1830. This treaty was followed by a treaty with France on 25 November 1838. The United States of America, together with many countries, had been indirectly included in this treaty. The last treaty between the two countries was the Turkish-American Trade Agreement dated February 13, 1862. Americans acquired vast rights with both 1830 and 1862 treaties. After the treaties, American merchants came to the Ottoman Empire for trade. Izmir was one of the important cities for trade in Ottoman. Izmir, which was also considered to be the most cosmopolite city of the Ottoman Empire after Istanbul, had been one of the important points in trade between the two countries. The Ottoman Empire, which imported mainly industrial products from America, had exported licorice, tobacco, acorns, olives, opium, emery and chrome products from Izmir to America.

Keywords

America
Izmir
Trade
Export

About Article

Received: 21.03.2019
Accepted: 19.12.2019
Doi: 10.18026/cbayarsos.543052

^a İletişim Yazarı: nbka19@gmail.com

^b Dr., 0000-0001-5614-9224.

Giriş

1830 tarihli Dostluk ve Ticaret Antlaşması Amerika ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkileri resmî olarak başlatmıştır. Bu tarihten itibaren Osmanlı topraklarına gelen Amerikan tüccarları sahip oldukları geniş haklar sayesinde ülkenin dört bir yanına dağılarak ülke ticaretinde söz sahibi olurken, bu iki ülke arasındaki ilişkiler gerek siyasi gerek de ekonomik alanda onlarca çalışmanın yapılmasına imkân vermiştir. Bu bağlamda çalışılan başlıklardan biri de İzmir ve Amerika arasındaki ticari faaliyetler üzerine olmuştur. Ancak gerek Osmanlı Ticaret Odası'nın gerek İzmir Ticaret ve Sanayi ve Ziraat Odası'nın 1908 sonrası istatistik tutmamış ve yayımlanmamış olması, Ulum-u İktisadiye ve İctimaiyye Mecmuası'nın ise sadece 1909 sonuna dek yayımlanmış olması, 1909'dan 1918 yılına kadarki İzmir - Amerika arasındaki ticari ilişkilerin ayrıntılı şekilde ele alınmasına imkân vermemiştir. Bu yüzden çalışmalar ya 1908'den 1918'e atlamakta ya da Hariciye Nezareti'nin elindeki verilerle 1914'e kadar Amerika'nın İzmir ticaret hacmindeki oranı üzerinden geçirilmektedir. Savaşın çıkması ise 28 Ekim 1914'te İzmir Limanı'nın ticarete kapatılmasına neden olmuş, ancak bu durum ticareti durdurmamışsa da sevkiyatın İzmir limanı yerine Bandırma'ya kaymasına neden olmuştur ki bu da araştırmacılar için bu dönem yapılan ticaret verilerine ulaşmayı daha da zorlaştırmıştır. Bu yokluktan yola çıkarak, Amerikan dergilerinden bulmayı başardığımız 1909-1911 kayıtları doğrultusunda makalenin bir boşluğu dolduracağı inancındayız. Bu dergiler çok uzun yıllar yayımlanmışsa da 1912 ve sonrasındaki ticari rakamlara düzenli ve ayrıntılı şekilde yer vermemiştir. Ticari rakamlar elde olmamakla birlikte bu dergiler sayesinde ihraç edilen ürünlerin 1908'den 1914 sonuna dek Amerika'ya sevk edildiği takip edilebilmektedir. Sadece düzenli istatistikler olmadığı için rakamlara ulaşmak şimdilik mümkün görünmemektedir. Makalede *Scientific American*, *Levant Trade Review*, *Journal of the Royal Society of Arts* gibi dergiler dışında Osmanlıca arşiv belgeleri başta olmak üzere yerli ve yabancı kaynaklara başvurulmuştur.

İzmir'den Amerika'ya ihraç edilen ürünler ele alınırken, makale sınırlarında kalabilmek adına getirisi 50 bin doların üzerinde olanlar makale içinde tek tek ele alınırken, 50 bin doların altında olan ürünler ise ekler kısmındaki Tablo 1'de verilmiştir.

Amerika–Osmanlı İlişkilerinin Tarihi Gelişimi ve II. Meşrutiyet

Amerika ile Osmanlı Devleti arasındaki ilk münasebet Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlığından hemen sonra Amerika'nın girişimi ile 1784 yılında başlamış ancak İngiltere'yi karşısına almaktan çekinen Osmanlı Devleti'nin olumsuz yaklaşımı dolayısıyla Amerika'nın girişimi sonuçsuz kalmıştır. İki taraf arasında bir dostluk ve ticaret antlaşmasının yapılması ise Osmanlı Devleti'nin kendini batılı devletler karşısında yalnız hissettiği Navarin Deniz Muharebesi'nden üç yıl sonra 7 Mayıs 1830 yılında gerçekleşmiştir (Mantran, 2011). Yapılan antlaşmanın 2. maddesine göre Amerikan tüccarlarına Osmanlı Devleti'nin herhangi bir bölgesinde ticaret merkezleri kurma ayrıca Amerika'ya konsolos ve başkonsolos atama hakkı verilmiştir. Bu antlaşmayı 25 Kasım 1838 yılında Fransa ile yapılan antlaşma takip etmiş, pek çok devletle birlikte Amerika Birleşik Devletleri de dolaylı olarak bu antlaşmanın geçerli olduğu devletlerden sayılmıştır. İki ülke arasında yapılan son antlaşma ise 13 Şubat 1862 tarihli Türk–Amerikan Ticaret Antlaşması olmuştur. Bu antlaşma da öncekilerin tekrarı olup her iki tarafa da ticaret kolaylığı sağlamakla birlikte Amerika'ya daha geniş haklar tanımaktadır. Özellikle vergi konusundan bahseden 4. madde yeni ve ilginçtir. Bu maddeye göre Amerikan tebaası ya da vekilleri, ihraç etmek için aldıkları sanayi ve zirai mallar için, ne alım esnasında ne de ihraç mahallindeki taşınması esnasında herhangi

bir vergi ödemeyecektir. Sadece, ihraç mahallinde eşyanın kıymeti üzerinden %8'i geçmeyen bir vergi ödeyeceklerdir. İlginç olan kısmı ise %8'lik bu verginin her sene %1'er düşürülerek, sadece Gümrük İdare ve Nezaretinin masraflarının karşılanmak üzere alınacak olan %1'lik miktara kadar düşürülecek olmasıdır. 5. maddeye göre %8'lik vergi Amerika'dan mal getirecek Osmanlı tüccarı için de geçerli olmuşsa da Osmanlı tüccarı için her sene %1'lik indirim antlaşmada yer almamıştır (Doğan, 1996). Osmanlı Devleti'nin ham madde ihraç ettiği düşünüldüğünde Amerika'ya ne denli büyük bir taviz verdiği ortadadır. Bu anlaşma ile Amerika'ya en imtiyazlı devletlere tanınan haklar tanındığı için, bu tarih sonrası Amerika Osmanlı Devleti'nden çok daha fazla ürün almaya başlamıştır. 1862 yılından 1892 yılına kadar iki ülke arasındaki -özellikle petrol ve silah ticareti sebebiyle- ticaret hacminde büyük bir artış olurken, 1892 yılı itibarıyla bu oranda düşüş başlamıştır. Bunun sebeplerinden biri İngiltere'nin Türk pazarında Amerikalıları istememesiyken bir diğer sebebi ise Almanya'nın Osmanlı Devleti ile yakın ilişkiler içine girerek, Amerikalılara ait silah ticareti gibi bazı pazarlarda söz sahibi olmasıdır. Ayrıca bu dönemde Amerika, mali bir buhran içine girip peşin para sıkıntısı yaşadığı gibi, Osmanlı Devleti de Amerikan sermayedarını kendine çekecek herhangi bir teşebbüste bulunmamıştır (Güher, 2013). Bu noktada Amerikan konsolosları devreye girerek Osmanlı Devleti'ndeki Amerikan yatırımlarını arttıracak girişimlerde bulunmuş, iki ülke arasında direkt bir yük gemisi hattı oluşturmayı, bu hatla bağlantılı şekilde Osmanlı'nın önde gelen firmalarından biriyle Amerikan ürünleri için özel kurumlarla birlikte ambar evleri oluşturma fikrini öne sürmüştür. Konsolosa göre bu hat var olmadığı için mallar Liverpool, Trieste ya da başka bir Avrupa limanından nakledilmektedir. Bu hat yapılırsa daha az risk, aradaki aktarım ücretlerinden kaçınmak, daha az nakliye ücreti ve çok daha hızlı bir teslimat söz konusu olacaktır. Direkt bir yük gemisi hattı talebi, Osmanlı yetkilileri tarafından yerine getirilmiş, ambar evleri planı içinse ön bir kontrat yapılmıştır. Bu yollarla Amerikan imalatçıları Osmanlı piyasasına girecek böylece Amerika'da üretilmiş gibi işaretlenen Amerikan ürünlerinin imitasyonlarının satışlarına son verilecekti. Nitekim yük gemisi hattı ve ambar evi projesi iki taraf arasındaki ticaretin gelişmesinde başarılı olmuş, bunlarla yetinmeyen konsoloslar, Osmanlı Devleti'nde madenlerin tespiti, tren yollarının, tramvaylarının inşası, rıhtım ve antrepo yapımı ve inşa edilebilecek fabrikaların yapımı ile ticaretin daha da gelişeceğine dikkat çekmiştir (Güher, 2013). Osmanlı Devleti ham madde ve zirai ürünler ihraç ederken, gerek Amerika'dan gerek diğer ülkelerden sanayi mamul madde ithal etmiştir. Amerika'nın Osmanlı Devleti'ndeki ticari payı İngiltere, Fransa ve Almanya kadar çok olmamışsa da, İngiltere ve Fransa yıllar içinde düşüş gösterirken konsolosların girişimleri ile Amerikan ticareti istikrarlı şekilde artış göstermiştir (Doğan, 1996).

23 Temmuz 1908 tarihinde Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet ilan edildiğinde Amerika ile Osmanlı Devleti arasında yeni bir ticaret anlaşması yapılmamış olduğundan en son 1862 yılında imzalanmış olan ticaret antlaşması geçerliliğini korumuştur. Ancak Meşrutiyetçilerin getirmeye çalıştığı yeni rejim siyasi olarak büyük değişikliklere, bu değişiklikler de ekonomik olarak bazı sorunlara neden olmuştur.

Anayasal rejimin getirdiği özgürlük ortamı ülkede işçi grevlerinin yapılmasına olanak vermiştir, bu grevler işçiler açısından büyük oranda başarılı da olmuş, erkek çalışanlar %10-25 arasında değişen ücret artışı elde etmiştir. Talepleri karşılıksız kalanlar ise gemilerde çalışan kargo işçileri ile Aydın Demiryolu Şirketi çalışanları olmuştur. Her iki durumda da grevler sebebiyle yükleme ve taşıma işlemleri durdurulmuştur. Üstelik bu grevler ticaretin yoğun olduğu eylül ayına denk gelmiş, bu da ticaretin aksamasına neden olmuştur.

Meşrutiyetin ilanını takiben, Bulgaristan'ın bağımsız olması, Bosna Hersek'in Avusturya-Macaristan'a bağlanması gibi olaylar Avusturya-Macaristan mallarının boykotuna neden olurken bu durum yalnız Avusturya-Macaristan'ı değil ayrıca Avusturya-Macaristan gemileri ile getirilen diğer ülkelere ait malların da ülkeye girişini engellemiş, diğer yandan - boşluğu doldurmak için- Fransa, Almanya, Hollanda, Rusya gibi ülkelerin ticaretinde az miktarda artış sağlamıştır (İzmir Ticaret Odası, 1998).

Anayasal değişikliğin bir sonucu da ilk anda kamu hizmetlerinin felce uğraması olmuştur. İlk etapta yürütmenin kimde olduğunun belirsiz olması -kabine mi yoksa İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni sorunu-, ülke kanunlarında yapılması beklenen değişiklikler, mahkûmların serbest bırakılması, hapishanelerin tahrip edilmesi gibi heyecan yaratan durumlar kamu hizmetlerini felce uğratmış, eşkıyalık yeniden canlanırken vergi toplamak imkânsız hâle gelmiş, memurların ücretleri ödenmediği gibi kamu işleri de yürütülememiştir. Bu kargaşa ortamı içinde ticaretin gelişmesi mümkün olmamış, para kıtlaştığı gibi güven ortamı da yok olmuştur. Yıl boyunca iş hacmi azalmış, hububat azlığı nedeniyle ihracat oranı azalmış, bununla birlikte ithalatta artış olmuş, ithalat fiyatlarının yüksek olması ise ithalata olan talebi arttırmıştır. Kısacası 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyetin ilan edilmiş olması ilk etapdaki belirsizlikler nedeni ile ticareti olumlu etkilememiş, ancak sonraki yıllarda bu belirsizliklerin giderilmesi (İzmir Ticaret Odası, 1998), Amerikalı tüccarların ülkenin önemli ticaret noktalarına yerleşmesi ile iki taraf arasındaki ticaret belli bir düzene oturmuştur.

Amerikalıların Osmanlı Devleti ile yaptığı ticarete İstanbul, Halep, Mersin, Trabzon vb. önemli liman şehirleri gibi İzmir de büyük bir paya sahip olmuştur.

Kasabadan Metropole - İzmir'in Coğrafi ve Ekonomik Gelişimi

Ege bölgesinin iklimi kurak toprağı da verimsiz olduğundan Büyük Menderes, Küçük Menderes, Bakırçay ve Gediz ovaları dışındaki toprakları tarım konusunda pek verimli olmamıştır. Bu yüzden denizin varlığı Ege bölgesi için hayati bir öneme sahiptir. Kıyı şeridinden maksimum verim almak isteyen iç kavimler denize inmek istemiş, buralarda bulunanlar ise içlere girmek istememiştir. Ege kıyılarının girintili çıkıntılı olması sayısız liman imkânı sağlarken, sıradağların birbirine paralel uzanması bu dağlar arasında kalan dört verimli ovanın varlığını mümkün kılmıştır. Büyük Menderes, Küçük Menderes, Gediz ve Bakırçay tarafından sulanan aynı isimli ovalar bölgenin az sayıdaki verimli noktaları olduğu için yüzyıllar içinde farklı medeniyetler tarafından şehirlerin kuruluş alanları olarak seçilmiştir. Şehirler vadiler arasında kaldığından ulaşımın kolay olması için doğrusal olarak dizilmiş, topoğrafik zorluklar nedeniyle vadiler arasındaki şehirlerin birbirleri ile iletişimleri, özellikle antik devirlerde, hayli sınırlı olmuştur (Atay, 1978).

Bununla birlikte İzmir, antik çağlardan itibaren ticaretin yoğun olduğu canlı bir kıyı kenti olmuştur. Kendi sahip olmasa da art alanda mevcut olan verimli toprakların Anadolu'daki yollarla İzmir'e ulaştırılması bölgeyi batıya açılan bir kapı hâline getirmiştir. Bu yüzden Anadolu'daki yolların varlığı en az art alan kadar İzmir'in ticaret merkezi olmasında önem arz etmiştir. Anadolu'daki ilk yolları MÖ 2000'lerde Hititliler yapmış, ardından gelen medeniyetler bu ilk yol şebekesi üzerine yeni yolları oturtmuştur. Merkezi Boğazköy'de olan bu ilk yollar batıya Sard(Gediz) üzerinden vararak Foça ile Efes'te son bulurken, daha sonra Efes'e güneyden gelen bir yol daha yapılmıştır. Sonraki yüzyıllarda ise özellikle Roma İmparatorluğu'nun Anadolu'ya ve Doğu bölgelere girmesi geniş bir yol ağının kurulmasına etki etmiştir. Bu durum yıllar içinde her yeni medeniyetle gelişerek devam etmiş, diğer

şehirlerden İzmir limanına ulaşımın kolay hâle gelmesi de İzmir'i bir ticaret merkezi hâline getirmiştir (Atay, 1978). Osmanlı Dönemi 16. yy'da hareketlilik kazanan bölge, Anadolu ve İran'dan gelen kervanlarla, Fransa, Ragusa, Venedik, Dubrovnik gibi Akdeniz ülkelerine ait olan tüccar gemilerinin alışverişleri ile gelişim göstermiştir. Ayrıca bölgede yetişmekte olan ürünlerin başkent İstanbul'a sevkiyatından doğan iç ticaret de, İzmir'in ticaret merkezi olarak ön plana çıkmasında etkili olmuştur. İzmir çeşitli Akdeniz ülkeleri ile ticari ilişkiler içinde olmasına rağmen, sahip olduğu *iaşecilik* ilkesi –ihracattaki sınırlama ve yasaklar-nedeniyle dış ticaretten ziyade iç ticarete aktif olmuştur. Ancak İngiliz ve Hollandalı tüccarların 16. yy'ın sonlarına doğru Doğu Akdeniz'e yönelmeleri ve İran - Halep arasında süren ticaretin bir kısmının İzmir'e yöneltilmesi, İzmir'in dış ticaret açısından ön plana çıkmasına etki etmiştir (Martal, 1992).

İzmir, 16. yy. sonunda yaklaşık 2.000 nüfuslu bir bölge iken bu sayı 20. yy'a gelindiğinde 200.000'i aşmış ve yalnız Osmanlı Devleti'nin değil ayrıca Doğu Akdeniz bölgesinin önde gelen büyük metropol şehirlerinden birine dönüşmüştür. Bu 400 yıllık süreçte yaşamış olduğu büyük depremler ve peş peşe gelen veba salgınlarına rağmen ayakta kalan şehir 17. ve 18. yy'larda da ticaret ve refahın çekim merkezi olmaya devam etmiştir. Ancak bu dönem iç bölgelerde yaşayan çeşitli grupların saldırıları, yerel beylik kurma peşindeki hanedanlar, hoşnutsuz memurlar gibi gruplar nedeniyle şehir sık sık saldırıya maruz kalmış, bu da bölgenin güvenliğini yok ettiğinden bölge üretiminin dünya ekonomisi ile bütünleşmesini geciktirmiştir. 18. yy. ortalarından itibaren şehrin ikinci büyüme evresine geçtiğini söylemek mümkündür. Bu tabii ki de Osmanlı hükûmeti denetiminde ya da İzmir sakinlerinin girişimi ile değil Batı Avrupa sanayisinin tarım ürünü ve ham maddeye olan talebinin artması ile gerçekleşmiştir (Kasaba, 1994). Bu bakımdan Fransızlar ve İngilizler İzmir'in Avrupa ile ticaretinde önemli rol oynamışlardır. Hem bu iki devlet hem de bu devletlerin görevlendirdiği tüccarlar, o zamana kadar Batı Anadolu'da mevcut bulunan araçlar ağıyla çalışmış, bu da yerel malların üretimi ve satımında öne çıkan Rumların nüfuz ve güç açısından daha güçlü bir konuma gelmesine etki etmiştir. Rumlar ön plana çıkarken Yahudiler geri planda kalmış Ermeniler ise mevcut durumlarını korumuştur. Yurt dışından gelen yabancı tüccarlar, yerli araçlarla çalışmanın yanı sıra Batı Anadolu ticaretine doğrudan girmeye çalışmıştır. Hükûmet denetiminin azalması, hükûmet dışı korumacılık sayesinde yargı alanının genişlemesi ve gümrük indirimleri gibi durumlar Batı Anadolu'yu yabancı tüccarlar için oldukça çekici hâle getirmiştir. 1847 - 1880 yılları arasında bölgede 15.000 olan yabancı sayısı 50.000'e, kentin toplam nüfusuna oranları ise %15'ten %25'e yükselmiştir. Ticaret büyük ölçüde İzmir'in -art alanından- iç kesimden kaynaklanmışsa da kıyı kesimi olan İzmir bu ticaretin odak ve dünyaya açılan kapısı olmuştur. Ticaretin büyümesi ve hızlanması için 1862 yılında Aydın Demiryolu Efes'e bağlanarak Aydın, Selçuk, Nazilli, Sultanhisar, Söke, Tire, Kasaba, Ödemiş ve Bayındır gibi merkezlere ulaşım beşte dört gibi büyük bir oranda kısaltılmıştır. Avrupalılar İzmir'e giderken sermaye, yatırım planları, uzmanlık ve üretim araçlarını götürürken gelişen ticaret İzmir'de birçok banka, sigorta şirketi, ticaret evleri, depo ve ürün işleme binalarının yapılmasına etki etmiş, böylelikle İzmir İstanbul'dan sonra Osmanlı Devleti'nin en kozmopolit şehri hâline gelmiştir (Kasaba, 1994).

Amerika, bağımsızlığını geç kazandığı için Osmanlı ve İzmir ticaretine geç başlayan ülkelerden olmuştur. Ayrıca ticaret hacmi İngiltere ve Fransa'ya oranla epey de düşük olmuş ancak ticaret konusundaki istikrarı sayesinde Osmanlı Devleti'ndeki ticaret hacmi yıldan yıla artış göstermiş, 1840 yılında %8 olan hacmi, 1913 yılında %11'e yükselmiştir (Doğan, 1996).

Amerika'dan ve diğer devletlerden ham madde ve zirai ürün ithal eden Osmanlı Devleti İzmir'den Amerika'ya ise zımpara, krom, meyan kökü, yağ, tohum, afyon, incir, kuru üzüm, tütün, halı, yün, meşe palamudu, damla sakızı, kitre, defneyaprağı, badem, fındık, çam fıstığı, ceviz, bezelye, paçavra, deri, sünger, sabun, kara buhur ve tahin gibi ürünler ihraç etmiştir.

İzmir'den Amerika'ya İhraç Edilen Ürünler

Zımpara cevheri

1800'lü yıllarda kaliteli pamuk üretimi konusunda sıkıntı yaşayan Osmanlı Devleti, bu konuda ileri tekniğe sahip olan Amerika Birleşik Devletleri'nde yardım talep etmiştir. Sultan Abdülmecid'in yardım talebi üzerine Amerikalı bilim adamı Dr. John Lawrance Smith 1847 yılında Amerikan hükûmeti tarafından Osmanlı Devleti'ne gönderilmiştir (Silliman, 1884). Ülkenin Aydın, Adana gibi sıcak ve iki tarafı sulak alanlarında pamuk ekimi (Cotton Cultivation, 1908) konusunda gerekli çalışmaları yapan Dr. Smith işini bitirip ülkesine dönmeye hazırlanırken, Osmanlı hükûmeti kendisine yeni bir teklif götürerek maden araması için kalmasını istemiş, hükûmetin teklifi karşısında heyecanlanan Dr. Smith teklifi hemen kabul etmiştir. Dr. Smith ve yanına verilen ekibin çalışmaları neticesinde Aydın bölgesinde dünyanın en iyisi olarak adlandırılacak zımpara rezervleri keşfedilmiştir. Bu keşifler daha sonra Amerika'daki rezervlerin bulunmasına imkân sağladığı gibi, zımpara hakkında ilk bilimsel çalışmanın yapılmasına da imkân vermiştir (Silliman, 1884). Ayrıca, bu rezervlerin keşfine dek Yunanistan'ın tekelinde bulunan zımpara ihracatı 1850'lerden itibaren Türkiye'den de yapılmaya başlanmıştır. Aydın bölgesindeki zımpara çok kaliteli olmasına karşın Yunanistan'ın tekeli kırılmak istemesi ayrıca Amerika'daki rezervlerin de keşfinden dolayı Türkiye zımpara ihracatı konusunda fiyatı düşük tutmuş, bu dünya zımpara fiyatlarını da düşürdüğü gibi Türkiye'nin yüksek miktarda zımpara ihraç etmesini sağlamıştır (Pratt, 1906). Özellikle Aydın Vilayeti'nde yaşayan Abbott Ailesi tarafından çıkarılıp satılan Abbott zımparası dünyanın en iyisi olarak nam salmıştır (Zee, 1965). Osmanlı Devleti tarafından daha çok yakın ilişki içinde olduğu Almanya'ya (DAB. MV, 202/136) satılan zımpara bunun dışında büyük miktarlarda Avusturya ve İtalya'ya ihraç edilmiştir. Amerika I. Dünya Savaşı'nın sonuna dek savaşa dâhil olmadığından Osmanlı Devleti, Amerika'nın talebini de olumlu karşılayarak oraya da zımpara ihraç etmiştir (DAB. BEO, 4344/325784). Büyük miktarda zımparaya sahip olan Osmanlı Devleti 1909 yılında 25.299 ton, 1910 yılında 27.657 ton, 1911 yılında ise 29.430 ton cevher çıkarmıştır (Ravndal, 1926). Bu madenlerden yaptığı ihracat sonucunda Amerika'dan elde ettiği gelir 1909 yılında 180.778 dolar, 1910 yılında 320.865 dolar, 1911 yılında ise 209.944 dolar olmuştur (Levant Trade Review, 1912).

Krom cevheri

Sanayinin gelişmeye başladığı dönemlerde özellikle paslanmaz çelik yapımında kullanılan krom, daha erken dönemlerde farklı kullanım alanına sahip olmuştur. 1820 yılında Köchlin (Triplett, 2015) isimli kimyager tarafından boyama amaçlı kullanıma uygun olduğu keşfedilen krom-tuzları-, başta yün olmak üzere tekstil kumaşları ve ayrıca seramik boyamada kullanılmış, boyama için gerekli olan potasyum nitrat ve diğer tuzların pahalı olması, tekstil işindeki fabrikaları krom arayışına yöneltmiştir (Cirkel, 1909).

Osmanlı Devleti’nde ilk kez 1848 yılında Bursa’da keşfedilen krom cevheri Osmanlı coğrafyasında özellikle Balkan toprakları ve ülkenin Afganistan Dağları ile bağlantılı doğu kısımlarında yoğun şekilde bulunmuştur (Business and Defense Services Administration, 1962), bununla birlikte İzmir-Aydın bölgesi gibi kısımlarda da var olmuş ve ihracatı yapılan ürünler arasında yer almıştır. 1909 yılında İzmir’den Amerika’ya yapılmış bir krom ihracatına rastlanmamakla birlikte 1910 yılında yapılan ihracattan 35.014 dolar, 1911 yılında ise 46.993 dolar gelir elde edilmiştir (Levant Trade Review, 1912).

Dünyada Türkiye, Yunanistan, Rusya, Hindistan, Kanada, Küba, Amerika ve Yeni Kaledonya ile Afrika Kıtası’nda yer alan Rodezya’da da bulunan cevher ayrıca düşük kalitede Almanya’da bulunduğu gibi az miktarlarda birkaç ülkede daha mevcut olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri’nde kullanılan krom çok uzun yıllar boyunca öncelikli olarak Türkiye’den ihraç edilmiştir. Yeni Kaledonya ve Rodezya’daki kromlar (Southern Rhodesia, 1973) keşfedilene dek Türkiye bu konuda Amerika için önemli bir rezerv kaynağı olmuştur, özellikle Rodezya’daki kromların kalitesi çok yüksek olduğundan yeni rezervlerin keşfinden sonra Türkiye’nin önceliği kırılmıştır (Burch, Dolbear, 1918). 1900’den önceki tüm yıllar boyunca dünyada üretilen kromun toplamı 1 milyondan biraz fazladır, bu miktarın 490.000 tonu Türkiye tarafından üretilmiş, 225.000 tonu Amerika tarafından üretilirken, 140.000 tonu ise Yeni Kaledonya tarafından üretilmiştir. Türkiye üretim konusunda 1960’lara kadar, Yeni Kaledonya ve Rodezya ile birlikte Amerika’ya ihracat yapan ülkeler arasında üst sırada yerini muhafaza etmiştir (U.S. Government Printing Office, 1948).

Meyan Kökü

Evliya Çelebi’nin eserinde “biyan kökü” olarak dile getirilen meyan kökünün (Dağlı, Alikahraman ve Dankoff, 2005) Osmanlı Devleti’ndeki asıl varlığı İtalyan ve İngiliz iki kişi tarafından 1848 yılında keşfedilmiş ve meyan kökü aynı yıl itibarıyla bu kişilerce Amerika’ya ihraç edilmeye başlanmıştır. Ilıman iklim ve sulak bölgelerde yetişen meyan kökü, Osmanlı Devleti’nin Beyrut, Bağdat, İsrail, Suriye gibi benzer iklime sahip çeşitli bölgelerinde yetişmekle birlikte (Journal of the Royal Society of Arts, 1909), kalite açısından geliştiği en iyi yer İzmir bölgesi olmuştur. En büyüğü Menemen’de yetişen bitki İzmir’e yaklaşık 23 mil mesafede olan Gediz Nehri vadisi ve Kasaba Demiryolu hattında yetişmiştir. En fazla verim ise İzmir’in Alaşehir semtinde ve Menderes vadisi eteklerinde yetişen meyan köklerinden alınmıştır (U.S. Government Printing Office, 1885). Yöreye özgü olan ve kendiliğinden yetişen bitki (DAB. A}MKT.MHM, 256/30), dere ve nehir sınırlarında yetişmekte olup yabani bir gelişime sahip olmuştur. Üç yıl içinde olgunluğa ulaşan bitki eğer iklim ve toprak çok elverişliyse iki yılda da gelişebilmektedir (U.S. Government Printing Office, 1885). İtalya, Fransa gibi ülkeler (Journal of the Royal Society of Arts, 1909) dışında bilhassa Amerika’ya satılmakta olan meyan kökünün yetiştiği Menderes bölgesi uzun yıllar İngiliz McAndrews & Forbes Şirketi tarafından tekelleştirilirken, Alaşehir toprakları ise Amerikan New Haven Şirketi tarafından kontrol edilmiştir (U.S. Government Printing Office, 1885).

Boyu 1-1,5 m. arasında olan bitki uzun köklü ve yumru görünümlü olup beyaz ve mavimsi çiçekleri ile baklayı andıran meyvelere sahiptir. Köklerinde acımsı şekerli bir tat vardır, bundan şerbet yapıldığı gibi, sıkılarak çıkarılan suyuna da “meyan balı” denmektedir. Ayrıca bundan siyahımsı şekerlemeler de yapılmaktadır (İzberak, 1976). Bu yüzden Amerika’da “ayakkabı bağcıkları” ya da “zenci bebek”ler gibi pek çok formda şekerleme olarak satılan meyan kökü, çiğneme tütünlerine de tatlandırıcı olarak kullanılmıştır. Sağlık sektöründe ise doktorların astım, soğuk algınlığı, kuru öksürük gibi rahatsızlıklar başta

olmak üzere birçok hastalığa yardımcı reçete için yazdığı ana bitki olarak kullanılmış (Scientific American, 1929). Kullanım alanının bu denli geniş olması talebin de büyük olmasına neden olmuştur. Dolayısıyla bitkinin getirisi de yüksek olmuş, o kadar ki keşfinden itibaren yıllık -yüksek üretim ve ihracat ile- İzmir Aydın Bölgesi'nin gelirlerini arttırmıştır (Journal of the Royal Society of Arts, 1909). İzmir'de yetişen meyan kökünün, kalitesi ile öne çıkan Suriye (Scientific American, 1914) ve Yunanistan'dakilerden daha üstün olduğu kabul görmüştür. Bu yüzden Amerika'nın çeşitli bölgelerinde yetişmesine karşın Amerika, kalitesi yüksek olan Türkiye, Yunanistan, İtalya, İspanya gibi ölkelerden ithal etmiştir. Yalnızca İzmir bölgesinden Amerika'ya ihraç edilen meyan kökünden 1909-1911 yılları arasında 1.049.457 Amerikan doları gelir elde edilmiştir. Gönderilen miktar her yıl farklılık arz etmekle birlikte düzenli olarak her sene Amerika'ya meyan kökü gönderilmiştir (Levant Trade Review, 1912).

Yağ ve Tohumlar

1900'lü yılların başında zeytin üretimi -bugün de olduğu gibi- Akdeniz ve Küçük Asya'yı çevreleyen ölkelerle sınırlı kalmıştır. Osmanlı Devleti, Yunanistan, İtalya, Avusturya, Fransa, İspanya, Portekiz, Tunus ve Cezayir zeytin üretici devletlerden olmuştur (Bitting, 1920). Türkiye zeytinyağı üreten ve ihraç eden ölkeler arasında yer almakla beraber bu konuda İtalya (Science, 1889), İspanya ve Fransa kadar ön planda olamamıştır (Shaw, 1904). 1908'li yıllarda modern anlamda ve daha fazla verim alabilmek için gerek zeytin gerekse zeytinyağı fabrikaları (DAB. şD, 1226/10; DAB. İ.RSM. 32/37), kurulmuşsa da Osmanlı Devleti'nin dünya sıralamasındaki yeri değişmemiş, özellikle İtalya üretim konusunda çok uzun yıllar ilk sırada kalmıştır (Cruess, 1924).

Türkiye'de zeytin İzmir bölgesi (Aydın Vilayeti), Chios, Midilli gibi çevre adalar, Halep Vilayeti ile ayrıca Hüdavendigar Vilayeti'nde yer alan Mudanya ve Bursa'da yetişmiştir (U.S. Government Printing Office, 1907). Kudüs'ün doğusundaki Zeytin Dağı Osmanlı Devleti'nin zeytincilik açısından en iyi bölgesi olarak gösterilirken, İzmir'deki zeytin ağaçlarının ise Osmanlı Devleti'nden çok evvel ekilmiş olduğu iddia edilmiştir (Bitting, 1920).

Osmanlı Devleti'nde zeytinden üretilen yağ büyük oranda iç nüfus tarafından tüketilmekte olup yağın yaklaşık %25'i yemeklik, bir kısmı sabun üretiminde kullanılırken geri kalanı ise yurt dışına ihraç edilmiştir. Amerika ihraç edilen ölkeler arasında yer almakla birlikte ihracatın büyük kısmı İngiltere'ye yapılmıştır. 1904 yılında yapılan zeytinyağı ihracatından Osmanlı Devleti yaklaşık 1 milyon dolar gelir elde etmesine karşın bu meblağın büyük kısmı İngiltere'ye, onda biri ise Amerika'ya yapılan ihracattan elde edilmiştir (U.S. Government Printing Office, 1907). Nitekim 1909 yılında İzmir'den Amerika'ya yapılan zeytinyağı ihracatından elde edilen gelir yalnızca 135.349 dolarken, 1910 yılında bu meblağ 106.034 dolara, 1911 yılında ise 68.617 dolara gerilemiştir (Levant Trade Review, 1912). Zeytinyağı ihracının az olduğu dönemler, verilerde büyük dalgalanmaları engellemek için susam yağı ihraç edilmesi yoluna gidilmiştir (U.S. Government Printing Office, 1907). Nitekim 1911'de zeytinyağı ihracının az olması nedeniyle İzmir'den Amerika'ya susam yağı ihraç edilerek bunun karşılığında Amerika'dan 10.143 dolar gelir elde edilmiştir (Levant Trade Review, 1912).

1900'lü yılların başında modern Fransız makinelerin kullanılmasına karşın eski ve ilkel yöntemlerle elde edilmeye devam edilen susam yağı, Avrupa ya da Amerika tarafından tıpkı

zeytinyağı gibi yemeklik de tüketilebilmekteydi. Buna karşın Osmanlı Devleti susam yağını askerî demiryollarını yağlama amacıyla kullanmıştır (Journal of the Royal Society of Arts, 1911; 1920).

Zeytinyağı ve susam yağının yanı sıra İzmir'den gönderilen ürünler arasında susam tohumu ve zeytin de mevcuttur ancak rakamlar oldukça küçüktür. 1909 yılında İzmir'den Amerika'ya zeytin gönderildiğine dair herhangi bir veri bulunmazken, 1910 yılında gönderilen zeytin karşılığında 654 dolar, 1911 yılında gönderilen zeytin karşılığında ise 1.506 dolar gelir elde edilmiştir. Aynı yıllarda, ihraç edilen zeytinyağı miktarı düşmesine karşın zeytinde artış olmuştur. 1911 yılındaki zeytinyağındaki ihracı susam yağı ile süspanse etmeye çalışan üreticiler 1911 senesinde Amerika'ya susam tohumu da göndermiş ve bunun karşılığında 9.518 dolar gelir elde etmiştir. Susam tohumu dışında kanarya çiçeği, kenevir, darı ve haşhaş tohumu da ihracı yapılan tohumlar olmuştur. Ancak bunlardan gelen gelir oldukça düşüktür (Levant Trade Review, 1912).

Afyon

Osmanlı Devleti, tıbbi açıdan hayli kıymetli olan afyonun İran, Hindistan ve Çin ile birlikte dünyadaki en büyük üreticilerinden biri olmuştur. Bağımlılık yapan yapısı nedeniyle üretimi kontrol altında tutulmaya çalışıldığından her ülkede yetiştirilmesi mümkün olmamıştır. Yasal üreticilerden olan Osmanlı Devleti'nde yetişen afyon, içeriğindeki yapıdan dolayı büyük ölçüde tıbbi amaçlı kullanılmış (The British Medical Journal, 1909), bu yüzden çok büyük oranda Avrupa ve Amerika'ya ihraç edilmiştir. Küçük bir miktarı ise sigara içinde kullanılmak amacıyla Uzak Doğu'ya gönderilmiştir. İran, Hindistan ve Çin'de üretilen afyon ise genellikle ahlaki olmayan amaçlarla kullanılmıştır. İzmir bölgesi de dâhil olmak üzere Osmanlı Devleti'nin birçok bölgesinde yetişen afyon hassas bir bitki türü olup, yağmurun azlığı, çokluğu, gecikmeli yağması ya da havanın don yapması, soğuk olması, kurak olması gibi durumlardan hayli etkilenmiştir. Hassas yapısından dolayı Osmanlı genelinde yıllık üretimi genellikle 4.000 sandık civarı olup bir iki defa 8.500 sandığı geçmiş, 1907 yılında ise 2.300 sandığa düşmüştür (Wright, 1909).

Afyon üretiminin hava koşullarından bu denli etkilenmesi ihraç miktarında da dengesizliğe sebep olmuştur (U.S. House of Representatives, 1989). 1909 yılında İzmir'den Amerika'ya ihraç edilen afyondan 1.091.050 dolar elde edilirken bu miktar 1910 yılında 515.929 dolara gerilemiş, 1911'de ise meblağ artış göstererek 1.101.695 dolara çıkmıştır (Levant Trade Review, 1912).

Avusturya- Macaristan, Almanya, İngiltere, Kanada, Formosa Çin'i gibi dünyanın pek çok ülkesine (Poroy, 1981), afyon gönderen Osmanlı Devleti için önemli alıcıların başında İngiltere ile birlikte Amerika gelmiştir. Amerika bir yandan önemli bir alıcı olmasına karşın bir yandan da halkın bağımlılığına karşı afyonun dünya genelinde üretimini azaltmaya çalışmıştır. Bunun için 1909 (The Times, 1909), 1911, 1913 ve 1914 yıllarında, Çin, Fransa, Almanya, İngiltere, Hollanda, İtalya, Japonya, İran, Portekiz, Rusya ve Siam'ın katıldığı uluslararası konferanslar düzenlemiş bu konferanslara Osmanlı Devleti'ni de davet etmiştir. Ancak Osmanlı Devleti, içinde bulunduğu ekonomik sıkıntı nedeni ile önemli bir gelir kaynağı olan afyonu azaltmak istememiş bu yüzden konferanslara da katılmamıştır (The Times, 1911; 1914). Bu konferanslarda afyon üretiminin kısıtlanmasına dair kararlar alınmışsa da hem I. Dünya Savaşı'nın çıkması hem de üretici ve alıcı konumundaki ülkelerin alınan kararları Amerika ve Çin kadar desteklemiyor olması, konferansların sonuçsuz

kalmasına neden olmuştur. Bu sebepten dolayı Amerika 1920'li yıllarda bu konferanslardan ayrılmış, Osmanlı Devleti de üretim ve ihracata devam etmiştir (U.S. House of Representatives, 1989).

İncir–Kuru Üzüm

İzmir bölgesinin dünyaya nam salmış ürünlerinden biri de incir olmuştur. Hassas iklim koşullarından dolayı nemli, kuru, tropikal, sert, yüksek rakım gibi yerlerde yetişemeyen incir Osmanlı topraklarında özellikle İzmir daha sonra da Adana bölgesinde yetişmiş, ufak bir miktar da Ermenilerin yaşadığı topraklarda mevcut olmuştur. Ancak İzmir'in hem deniz hem de kara yolu ulaşımının iyi olması özellikle İzmir'deki incirin dünyaya açılmasında önemli bir etken olmuştur. Dünyanın en iyisi olarak anılan "Smyrna inciri" dünya incir ihtiyacının %80'ini karşıladığı için ihraç edilenler arasında getirisi en yüksek ürünlerden biri olmuştur (Fig Institu, 1917). 1909 yılında yalnızca Amerika'ya yapılan incir ihracatından elde edilen gelir 730.111 dolar iken, 1910 yılında 1.106.059 dolar, 1911 yılında ise 752.172 dolar olmuştur (Levant Trade Review, 1912). Üstelik Amerika 1900 yılında İzmir'den getirdiği incir fidanları ile California'da kendi Smyrna incirini yetiştirmeye başlamış (Doggett, 1892) ve ihtiyaç duyduğu incirin bir kısmını da buradan karşılamış olmasına rağmen yetiştirebildiği incir miktarı İzmir'den kendisine ihraç edilen miktarın ancak 18'de 1'i kadar olmuştur (Fig Institu, 1917). Osmanlı Devleti 1908 yılında Amerika'ya incir çeliği/fidanı göndermeyi durdurmuştur (DAB. MV, 119/94). Çünkü gönderilen fidanlar kesilirken mevcut fidanlar zarar görmüş, bu da kendi üretiminde düşüşe neden olduğundan incir çeliği/fidanı yerine yalnızca incir göndermeyi tercih etmiştir (DAB. DH.MKT, 1272/63).

İzmir bölgesi ılıman iklimi ile üzüm yetiştiriciliği için de uygun bir bölge olmuştur. İncirden farklı olarak bölgenin her yerinde yetişmemekle birlikte İzmir'in 30-60 mil uzağında özellikle Çeşme, Urla, Karaburun gibi yerlerde yetişmiştir. Bu bölgede yetişen başlıca üzüm çeşitlerinden biri de muazzam salkımları ile çekirdeksiz olup, kurutulularak satılan kuru üzüm olmuştur. Hem siyah hem de kırmızı kuru üzüm imal edilen bölgede özellikle Karaburun'da yetiştirilen ve ihraç edilen üzümler en iyisi olarak adlandırılmıştır. Bölge tepelik ve sert olmasına rağmen üzüm asmaları için ekilip biçilerek uygun hâle getirilmiştir (Eisen, 1890). Yurt dışına ihraç edilen üzüm ve kuru üzüm satışlarında özellikle 19. yy. ortasından sonra artış olmuştur. Bunun nedenlerinden biri Avrupa'da değişen tüketim alışkanlıkları diğeri ise o yıllarda Avrupa ve Amerika'da yayılan filoksera hastalığı olmuştur. Bu hastalık nedeniyle kendi tarım ürünleri zarar gördüğünden Osmanlı Devleti'nden yapılan ihracat artmıştır (Kasaba). Getiri olarak incirle kıyaslanamayacak düzeyde olsa da yapılan ihracat neticesinde 1909 yılında 79.974 dolar, 1910 yılında 41.440 dolar, 1911 yılında ise 68.979 dolar gelir sağlanmıştır (Levant Trade Review, 1912).

Ancak İzmir'in kuru üzüm konusundaki liderliği 1913 yılına dek sürmüştür. 1913 yılında - İzmir'i de kapsayan Aydın Vilayeti'nde- yetişmekte olan kuru üzüme "filoksera" hastalığı bulaşınca bu hastalık bölgedeki üretimi önemli miktarlarda yok etmiştir. Amerikan çubukları ile tedavi edilmeye çalışılmışsa da (DAB.HR.SFR.3, 731/33), araya I. Dünya Savaşı'nın da girmesiyle üzümdeki üretim azaldığı gibi kalitesi de düşmüştür. Ancak İzmir'le ters orantılı biçimde Girit'teki üzüm yetiştiriciliği artmıştır. Bunun nedeninin Dünya Savaşı sonrasındaki mübadeleden kaynaklandığı düşünülmektedir. İzmir'den Girit'e giden Rum aileler benzer hava koşullarından dolayı orada üzüm yetiştirmeye başlamış böylece İzmir'deki oran ve kalite düşerken Girit'teki üretim artmıştır (Mehr, 1959).

Tütün

İhtiyacı olan iklim koşulları nedeniyle Ege kıyıları, Türkiye coğrafyasında tütünün yetişmesine elverişli bölgelerin başında gelmiştir. Yüksek yaz sıcaklarından hoşnut olmayan tütün, 100-110 günlük bir yetiştirme devresi geçirip bu süreç boyunca 12-15 derecenin üzerinde sıcaklığa ihtiyaç duymakta, en uygun sıcaklığı ise 22-24 derece civarı olmaktadır. Geliştirme evresinde ise sıcaklığın 20 derecenin altına düşmemesi oldukça önemlidir. Yıllık ortalama yağışı 500-700 mm. civarında olup ilkbahar ve yaz başlarında yağması gerekmektedir. Suya olan ihtiyacı yağışlardan karşılayan tütünü, aşırı kuraklık yaşanmadığı sürece sulamaya gerek yoktur. Ege bölgesinden sonra tütün üretiminde Karadeniz (DAB. HR.SFR.3, 582/38), Marmara, Güneydoğu Anadolu vd. bölgeler (DAB. BEO, 3269/245133; DAB. TFR.I.SL, 176/17524; DAB. DH.TMIK.M, 272/12; DAB. DH.MKT, 1238/90; DAB. Y.MTV, 307/155), gelmekle birlikte Ege Bölgesi tütünleri yüksek kaliteli ürünler olup uluslararası pazarlarda da "İzmir Tütünü" olarak bilinmektedir (Taşlıgil, Şahin, 2014). Dünya genelinde ise tütünün ana merkezi olan orta Amerika'dan sonra, Avusturya- Macaristan, Osmanlı Devleti, Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Amerika Kıtası'nda Brezilya, Küba, Arjantin, Meksika, Asya'da İngiliz Hindistan'ı, Çin, Hollanda Doğu Hint Adaları ve Japonya önemli üreticiler olup, Almanya, Fransa, İtalya ve Belçika üretici olmakla birlikte ürettiklerinden daha fazlasını ithal eden ülkeler olmuştur. Büyük Britanya yaprak tütün üretmediği için tüm tedarikini Amerika'dan karşılamıştır. Türkiye, Hollanda Doğu Hint Adaları, Brezilya ve Küba ise hem üretip hem de önemli miktarlarda ihracat yapan ülkeler olmuştur (Smith, 1909). Türkiye'de üretilen tütünler büyük oranda American Tobacco Company tarafından satın alınmıştır. Şirket bu tütünleri alt şirketleri için satın alıp işleyerek Türk sigarası imal etmiştir. S. Anargyros (İncorporated), John Bollman Company ve Butler-Butler Incorporated alt şirketlerden olup Türk sigarası imal etmişlerdir. Tamamen alt kuruluşlar aracılığıyla yürütülen Türk sigara endüstrisi, Amerika'ya 1908 yılına dek büyük kazançlar sağlamamıştır. 1899 yılında bu üç şirketin tütün satışları 130.000.000 poundken, sigaranın daha yaygın hâle gelmesi ile 1908 yılında bu rakam 200.000.000 pounda yükselmiştir (Smith, 1911). Şirket Osmanlı Devleti genelinden satın aldığı tütünler için yıllık yaklaşık 6 milyon pound ödeme yaparken (Smith, 1909), yalnız İzmir'den Amerika'ya satılan tütünün 1909 yılında karşılığı 430.136 dolar, 1910 yılında 575.522 dolar, 1911 yılında ise 1.518.960 dolar olmuştur (Levant Trade Review, 1912).

Halı

Osmanlı halı üreticileri ile batılı tüketiciler arasındaki ilişki 16. yüzyıla kadar gitmektedir. Bu yüzyılda Felemenk ve İngiliz diplomat ve tüccarlar tarafından kendi kullanımları ya da satış için alınan halılar lüks eşya ticaretinin bir parçası olarak ülke dışında satılmaya başlanmıştır. İlk olarak saray ve kilise gibi yerlerde kullanılmaya başlanan halı, üst sınıfın zenginlik göstergesi olurken zaman içinde kullanımı daha yaygın hâle gelmiştir. Bu yüzden 18. yüzyılın ilk yarısında dış pazar daha gelişmiştir. Amerika da dış pazara dâhil olan ülkelerden olmuştur (Quataert, 2013).

Amerika'nın yalnız Osmanlı Devleti ile değil Akdeniz dünyası ile yaptığı ticarete önemli bir paya sahip olan halı İzmir'den Amerika'ya gönderilen ürünler arasında önemli bir paya sahip olmuştur. Özellikle Boston'da yaygın olan (The Carpet Trade Review, 1877) halı ve kilimler Amerikalılar tarafından ilk önce "Türk halısı" olarak adlandırılmış, ardından İstanbul ve İzmir gibi liman şehirlerinden yüklenip ihraç edildiği için buraların adıyla anılmaya başlanmıştır. Ancak İstanbul'dan ziyade "Smyrna halısı" söylemi kullanılmış, bu

sözcük çok daha sonraları yerini “Anadolu halısı-kilimi” söylemine bırakmıştır (Ripley, 1904).

İzmir halısı söylemi var olmasına rağmen İzmir’de halı dokunmamış (Mumford, 1901) ancak İzmir’e çok yakın olan Uşak’ta, Manisa’da (DAB. BEO, 3303/247658) dokunarak İzmir limanından dışarıya ihraç edilmiştir (The Carpet Trade Review, 1877). Özellikle Uşak’ta dokunan halılar çok meşhurdur. Olağanüstü bir işçilik olarak anılan Türk halıları (Mumford, 1901) kaliteli olmasının yanında, yerli tasarımları, saf boya ve kendine has dokuma metotları ile batı ülkelerinin hayranlığını kazanmıştır. Yumuşak maviler, yeşiller, sarı ve canlı kırmızılarla harmanlanmasıyla beraber (Ripley, 1904), dayanıklılığı, kadifemsi yumuşaklığı, sıcaklığı ve halıyı dokuyanın uzun süren sabrı da bu hayranlıkta etkili olmuştur. Türk halıları batıda öyle bir hayranlık yaratmış ki batılılar, barbar olarak gördükleri bir milletin nasıl olup da böylesi bir eser yarattığını, Osmanlı halkı hakkında yanlış düşüncelere sahip olup olmadıklarını sorgulamışlardır (The Carpet Trade Review, 1877).

Halı ihracatı gerek Osmanlı Devleti gerekse İzmir için önemli ticaret kalemlerinden biri olduğu için devlet, Uşak ve Gördes’te halı üretimini teşvik etmiştir. Bilhassa yurt dışında satışları arttırmak ve kaliteyi yükseltmek için çaba göstermiştir. Bu yüzden 1850’lerin ortasından I. Dünya Savaşı’nın çıktığı güne kadar Osmanlı halı üretimi ve kalitesi çarpıcı biçimde artış göstermiştir. İzmir’den ihraç edilen halıların miktarı da yirmi yıl içinde iki katına ulaşmıştır (Quataert, 2013). Devlet halıcılığın artışı için gelişen teknolojiyi de takip etmiştir. 1908’li yılların başında gelişen teknolojinin, yaygınlaşan sanayinin etkisiyle Osmanlı Devleti sanayileşme ve Avrupalı tarza geçmeye çalışmış. Avrupa’dan halı dokunması için alet edevat getirilerek (DAB. DH.MKT, 1260/76; DAB. DH.MKT, 1262/69), ülkenin halı ile meşhur yerlerinde halı fabrikaları kurulmuştur. Ancak bu durum Uşak halkı başta olmak üzere el dokumacılığı ile geçinen yerlerde hoş karşılanmamış. Halk fabrikalara saldırarak buraları tahrip etmiştir (DAB. Y.A.HUS, 519/37). Fabrikalarla el tezgâhları arasındaki kavga galibinin kim olduğu net olmasa da İzmir’den Amerika’ya gönderilen halılarda yıllar içinde azalma olduğu barizdir, çünkü yapılan ihracat karşılığında 1909 yılında 349.129 dolar, 1910 yılında 315.604 dolar elde edilirken bu rakam 1911 yılında 259.457 dolara düşmüştür (Levant Trade Review, 1912).

Yün

Bu dönemde dünyada üç büyük tiftik yünü üreticisi bulunmuştur. Bunlar Güney Afrika, Osmanlı Devleti ve Amerika’dır. Rusya ve Fransa da tiftik yünü üreten ülkelerden olmuştur ancak ürettikleri miktar oldukça azdır. Güney Afrika ve Amerika’daki sürüler Türkiye’den getirilen hayvanlarla kurulu üretilmiştir. Yapılan kırkmalardan elde edilen yıllık kazanç Güney Afrika için 25 milyon pound, Osmanlı için 12 milyon poundken Amerika içinse bu rakam 4 milyon pound civarı olmuştur. Asıl üretici Osmanlı Devleti iken Güney Afrika’nın daha fazla para kazanıyor olması ise iklimle ilgilidir. Çünkü Türkiye’de keçiler yılda bir kez kırılırken sıcak hava nedeniyle Güney Afrika’da yılda iki kez kırılmaktadır. Buna rağmen yine de tiftiğin en iyisine sahip olan ülke Osmanlı Devleti olmuştur (Hart, 1917). Osmanlı Devleti’nde tiftik üretim merkezi Ankara olmasına karşın, tiftik Ankara’dan İzmir’e getirildiğinden İzmir’den satılan ürünler arasında yer almıştır (Faroqhi, 2004).

Osmanlı tiftik yününün yanı sıra Ankara tavşanının tüyünden elde edilen Angora yünü ile de dünyanın en iyisi unvanına sahip olmuştur. Türk hükûmeti Angora yününde tek

kurabilmek için bir müddet sonra dışarıya hayvan ihracını yasaklayan bir ambargo getirmişse de bu konuda geç kalmıştır. Çünkü Güney Afrika'da angora sürüleri üretilecek kadar stok yapılmıştır (Hart, 1917).

Halı yünü konusunda ise Osmanlı, Çin ve Hindistan kaliteli halı yünü ihraç eden ülkeler olmuştur. Osmanlı Devleti'nin gerek Anadolu gerekse Asya bölgesinden giden yünleri ilave bir parlaklığa sahip olup herhangi bir renkte boyanabildiği için Avrupa ve Amerikalılar tarafından çok talep görmüştür. Bu yünler halı yünü olarak kullanımının dışında kadın giyimi, astar, pelüş, örgü ve döşemelik kumaşlarda elbise malzemesi olarak da kullanılmıştır (Ormerod, 1919). Osmanlı iç pazarında ise yün özellikle halı dokumasında (DAB. DH.ŞFR, 394/45) halı ipliklerini elde edebilmek için önem arz etmiştir (DAB. Y.EE, 30/100). Osmanlı Devleti'nde halı ipliklerinin de elle eğiriliyor olması, ipliğe ayrı bir üstünlük sağlamıştır. İplikler makineyle değil elle eğirildiğinden kullanımı sırasında halının püskülleri birbirine yapışır bu da halının uyumlu bir bütünlük oluşturmaya imkân verirdi. Uyum probleminin yanı sıra dönemin makinelerinde eğirilen yün iplikler, dokuyucular tarafında çok sert bulunduğu için halı dokumasına uygun görülmemiştir. Elle dokunan bir halı için makinede ip üretimi 1800'lü yıllar için mümkün değildir. Ancak bu durum 1900'lü yılların başına doğru değişmiş, Avrupa'da olduğu gibi sanayileşmeye yönelen Osmanlı Devleti'nde 1905 yılında makine ipliği elle eğirilen ipliğin yerini alabilmiştir (Quataert, 2013).

Sanayileşmeye rağmen Türkiye'de kırılan yün kaliteli olduğu için İzmir limanından ihraç edilen yün Amerikalılar tarafından yüksek kaliteli yün olarak gösterilmiştir (Hart, 1917). Deve kılı, koyunyünü, hayvansal elyaf vd. yün çeşitleri de tiftik ve angorada olduğu gibi ülkenin iç kısımlarından getirilip İzmir Limanı üzerinden yurt dışına ihraç edilmiştir (Masters, 1988). Ancak İzmir limanından Amerika'ya gönderilen yün 1909'dan 1910'a büyük bir düşüş göstermiş, 1909 yılında ihraç edilen yünden 119.353 dolar gelir elde edilirken, 1910 yılında bu rakam 11.580 dolara gerilemiştir (Levant Trade Review, 1912). Bu düşüşte 1910 yılında ortaya çıkan salgının ve kışın yaşanan aşırı soğuk nedeniyle pek çok hayvanı telef olmasının rolü olsa gerek (İzmir Ticaret Odası, 1998). 1911 yılında rakamlarda bir miktar yükseliş olmuşsa da çok da fazla olmamış, ihraç karşılığı gelen gelir 28.145 dolarda kalmıştır (Levant Trade Review, 1912).

Meşe Palamudu

Geniş yapraklı orman ağaçlarının en yaygınlarından olan meşe ağacının kerestesi dayanıklılığıyla bilindiğinden yakılacak odun ve mangal kömürü elde etmede önemli bir yere sahiptir. Palamut denilen meyvesi, tanenli ve mazılı kabuğu ile aranan bir ağaç cinsi olup şişe mantarı yapımından dericilik hatta boya sanayine kadar değişik sektörlerde kullanılmıştır (İzmir, 1976).

Deriyi tabaklamada kullanılan meşe palamudu özü derinin sağlamlaştırılıp su geçirmesini önlemektedir. Deri imalatının zirvede olduğu 17. ve 18. yüzyıllarda meşe palamudu Osmanlı Devleti'nin özellikle iç pazarında kullanılmış, ancak Avrupa'da rakip dericilik işletmelerinin kurulmasıyla bu durum değişmiş ve Batı Anadolu'da üretilen meşe palamudunun çoğu dışarıya ihraç edilmeye başlanmıştır (Kasaba, 1994).

Meşe palamudunun kendisi ise boya ve kerestecilik sanayinde kullanılmakta olup, yurt dışından talep edilen bir ürün olmuştur. Osmanlı Devleti'nde İzmir, Rodos ve Kıbrıs Adaları'nda bol miktarda bulunmakta olan palamut ağaçları özellikle Kıbrıs Adası'nda büyük miktarlarda yetişmiş ve yurt dışına yılda kimi zaman 30 bin ton civarı ihraç

edilmiştir. Kuru ve sıcak havayı seven ağaç, büyümesini ya da yetişmesini engelleyecek keçi gibi hayvanlar tarafından yenilmezse olduğu yerde doğal olarak yetişmektedir. Taze ve kurutulmuş meşe palamudu Kıbrıs'tan sonra, İzmir-Aydın bölgesi ve Rodos Adası'ndan temin edilmiştir (Bulletin of Miscellaneous Information, 1888). İzmir'de kuru kristalize bir toz olarak konsantre şekilde satılan ürün bu özelliği nedeniyle alıcılar tarafından tercih edilmiştir. Konsantre olduğu için sızıntı kaygısı yoktur, orijinal katı malzemenin tüm özelliklerini içermektedir ayrıca herhangi kimyasal bir işlem ya da kirlenmeden uzaktır (Levant Trade Review, 1911). İzmir'de Djanik Elmassian, Aram Hamparzum ile Emmanuel&Co. ve Whittal&Co. şirketleri tarafından ihracı yapılan meşe palamudu ve meşe palamudu özünden 1909 yılında 70.019 dolar gelir elde edilirken, bu miktar 1910 yılında 262.580 dolara çıkmış, 1911 yılında ise 118.531 dolara inmiştir (Levant Trade Review, 1912).

Sonuç

Amerika ve İzmir arasındaki ticaret hacmi -Meşrutiyet'in ilanı, anayasal değişiklik gibi-siyasi gelişmelerden iklim dengesizliğine, boykotlardan salgınlara kadar birçok faktörden etkilenmiştir. Bu durum iki ülke arasındaki ticareti engellememişse de İzmir'den Amerika'ya satılan ürünün miktarı ve fiyatı üzerinde bazen olumlu bazen de olumsuz dalgalanma yaratmıştır.

1909 yılında ilkbaharda hava iyi olmasına karşın Haziran ayının biraz kurak geçmesi yağlı tohumlarda sıkıntı yaşanmasına neden olmuş, incir, kuru üzüm, zeytinyağı ve palamut üretimi ise iyi olmuştur. Buna rağmen ticari açıdan 1909 yılı verimli bir yıl sayılmamıştır, her yerde yaşanan zeytinyağı kıtlığından dolayı zeytinyağı 1909 başında bir önceki seneye göre %100 daha pahalı satılırken, bahara doğru insanlar yüksek fiyat nedeniyle zeytinyağı kullanmayı bırakmış bu da fiyatını çok düşürmüş, kuru üzüm ise gerek 1908'de gerek 1909'da yüksek miktarda ürün verdiğinden 1909 yılında fiyatları aşırı düşük olmuştur. Afyon üretimi 1908'den fazla ancak genel üretiminin epey altında kalmıştır. Tütün ise kuraklık sebebi ile çok az mahsul vermiş bu da fiyatları yükseltmiştir (İzmir Ticaret Odası, 1998). 1909 yılında İzmir'den Amerika'ya yapılan ihracatın toplamı 3.703.722 dolar olmuştur (Levant Trade Review, 1912).

1910 yılı İzmir'den Amerika'ya yapılan ticaret açısından kötü bir yıl olmuştur çünkü bahar ayında çok fazla yağmur yağmış bu da çekirdeksiz üzüm başta olmak üzere tarım ürünlerini kötü etkilemiştir. Tahılın kalitesi düştüğu gibi miktarı da azalmıştır. Üzümünden alınan mahsul üçte iki azalmıştır. Zeytin ve palamut ağaçları ciddi şekilde etkilenmiştir. Bu yağışlardan sadece tütün ve incir fayda görmüş, üstelik çok fazla ürün vermiş olmalarına karşın piyasa şartları 1910 yılında çok iyi olduğundan fiyatları son yılların en yüksek seviyesine çıkmıştır. Ayrıca kolera'nın baş göstermesi Ayvalık ile ticari bağlantıyı kesmiş, Yunan boykotu da ticareti genel olarak kötü etkilemiştir. Yıl boyunca sığır vebasası görülmüş kışın yaşanan aşırı soğuk nedeniyle 2000 öküz, inek ve çok sayıda keçi de telef olmuş, bu durum da yün ve halıcılık sektörünü etkilemiştir (İzmir Ticaret Odası, 1998). Bu olumsuzluklara rağmen 1910 yılı İzmir'den Amerika'ya yapılan ihracatın toplamı 4.045.308 dolar olmuştur (Levant Trade Review, 1912).

1911 yılı ise Yunan boykotu, kolera salgını, mali kriz, Türk-İtalyan Savaşı, eşkıyalık ve yetersiz üretim nedeniyle kötü bir yıl olmuş, ürünlerin bazılarında artış gözlenirken bazılarında düşüş olmuştur. Tarım açısından zayıf olmasına karşın arpa, tütün, afyon gibi ürünlerin üretimi ve ihracatı yüksek olmuştur. 1911 yılında İzmir'den Amerika'ya yapılan

ihracatın toplamı 4.530.719 dolar olduğundan, önceki iki yıla oranla meblağın arttığı görülmektedir ancak Avrupa'da yaşanan Fas krizi nedeniyle ortaya çıkan para krizi İzmir'i de etkilemiş, ülke içinde iş yapan bankalar ansızın kredi vermeyi durdurmuş bu da ticareti oldukça kötü etkilemiştir. İtalya ile çıkan Trablusgarp Savaşı da ticaret üzerinde olumsuz etki bırakmış savaş nedeniyle bankalar tüm kredileri durdurmuştur (İzmir Ticaret Odası, 1998)

II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Devleti'nin en çalkantılı dönemlerinden biri olmuştur, siyasi krizler, elden çıkan topraklar, büyük depremler, peş peşe gelen savaşlar neredeyse hiç durmadan peşi sıra yaşanmış, yaşanan tüm olumsuzluklar da ticaret üzerinde sarsıcı bir etki bırakmıştır. Üstelik yalnız Osmanlı Devleti'nde yaşananlar değil, Amerika'nın ya da Avrupa devletlerinin kendi içlerinde yaşadığı sorunlar da uluslararası ticareti etkilemiştir. Siyasi düzenin ve güven ortamının bulunmadığı ortamda ticaret yapmak tüccarlar açısından daima kaygı verici olmuş, bu durum yabancı devlet konsoloslarının tuttuğu raporlara da yansımıştır. Konsolosların raporlarında ertesi yıla dair beklentiler çoğu zaman olumsuz olmuş ama buna rağmen ticaret savaş dönemleri de dâhil olmak üzere hiçbir zaman durmamış, sadece gerekirse yön değiştirmiştir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı (DAB.)

Babiâli Evrak Odası (BEO.)

Dâhiliye, Mektubi Kalemî (DH.MKT.)

Dâhiliye, Muamelat (DH.TMIK.M.)

Dâhiliye, Şifre Kalemî (DH.ŞFR.)

Hariciye Nezareti, Londra Sefareti (HR.SFR.3.)

İrade, Rüsumat (İ.RSM.)

Meclis-i Vükela (MV.)

Sadaret, Mühimme Kalemî Evrakı (A}MKT.MHM.)

Şura-yı Devlet (ŞD.)

Teftişat-ı Rumeli Evrakı(Rumeli Müfettişliği), Sadaret Evrakı (TFR.I.A.)

Teftişat-ı Rumeli Evrakı(Rumeli Müfettişliği), Selanik Evrakı (TFR.I.SL.)

Yıldız, Esas Evrakı Defterleri (Y.EE.)

Yıldız, Hususi Maruzat (Y.A.HUS.)

Yıldız, Mütevenni Maruzat (Y.MTV.)

Sürelî yayınlar:

Bulletin of Miscellaneous Information (Royal Botanic Gardens, Kew), Valonia in Cyprus, Vol.1888, No:19(1888), pp.163-165

Journal of the Royal Society of Arts, Turkish Licorice, Vol.57, 25 June 1909, No.2953, pp.664

- Journal of the Royal Society of Arts, General Notes*, Vol.60, 15 December 1911, No.3082, pp.133-134
- Journal of the Royal Society of Arts, The Resources of Palestine*, Vol.65, 3 August 1917, No.3376, pp.639-641
- Journal of the Royal Society of Arts, Vegetable Oils in Palestine*, Vol.68, 13 August 1920, No.3534, p.637
- Levant Trade Review, Valonia Extract and Its Use*, Vol. 1, No.1, June 1911, p.44
- Levant Trade Review*, Vol.1, No.2, November Quarter 1911, p.XIX
- Levant Trade Review, Exports From Smyrna, Turkey to the United States of America*, V.1., No.4, Marc 1912, p.370
- Science, Olive Cultivation*, Vol.14, 13 September 1889, No: 345, pg.176
- Scientific American, Licorice the Versatile*, Vo.141, No.3, September 1929, pp.208-210
- The British Medical Journal, International Opium Commission*, Vol.1, 16 January 1909, No.2507, p.174
- The Carpet Trade Review (1877)*, V.4., New York
- The Carpet Trade Review (1878)*, V.5., New York
- The Times, Cotton Cultivation in Asia Minor*, 14 October 1908, Issue: 38777, London, pg.10.
- The Times, The International Opium Commission*, 2 January 1909, Issue 38846, London, pg.15
- The Times, The Opium Conference*, 2 December 1911, Issue 39758, London, pg.5
- The Times, The Opium Conference*, 16 June 1914, Issue 40551, London, pg.7
- Telif Eserler:**
- Atay, M. Ç. (1978), *Tarih İçinde İzmir*, İzmir: Tiset Basım ve Yayın
- Bitting, K. G. (1920), *Olive*, Chicago: Glass Container Association of America
- Burch, A., Dolbear, S. H. (1918), *Chromite*, San Francisco: Mining and Scientific Press
- Cirkel, F. (1909), *Report on The Chrome Iron Ore Deposits in The Eastern Townships, Province of Quebec*, Ottawa: Government Printing Bureau
- Cruess, W. V. (1924), *The Preparation and Refining of Olive Oil in Southern Europe*, University of California: Agricultural Experiment Station
- Doggett, C. (1892), *Dr. Andrew Turnbull and the New Smyrna Colony of Florida*
- Doğan, N. (1996), *Cumhuriyet Öncesi Türk Amerikan Ticaret Anlaşmaları*, İstanbul: Turan Yayıncılık
- Eisen, G. (1890), *The Raisin Industry*, San Francisco: H.S. Crocker Printers
- Dağlı, Y., Alikahraman, S. & Dankoff, R. (2005) *Evllya Çelebi Seyahatnamesi*, c.IX, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

- Faroqhi, S. (2004), Krizler ve Değişim 1590-1699. H. İnalçık, D. Quataert (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, c.2* içinde (s.543-759), (çev.) Ayşe Berktaş, İstanbul: Eren Yayınları
- Güher, E. (2013), *Başlangıcından Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Türk-Amerikan İlişkileri* (Doktora tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Hart, S. H. (1917), *Wool; the raw materials of the woolen and worsted industries*, Philadelphia
- İzmir Ticaret Odası (1998), *İngiliz Konsolosluk Raporlarına Göre İzmir Ticareti (1864-1914)*, İzmir
- Kasaba, R., *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi*, İstanbul: Belge Yayınları
- Kasaba, R. (1994), İzmir. Ç. Keyder vd.(Ed.), *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri (1800-1914)* içinde (s.1-22). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Mantran, R. (2011), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II*, (çev.) Server Tanilli, İstanbul: İş Bankası Yayınları
- Martal, A. (1992), 16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Ticaret ve Sanayinin Gelişimi, *Üç İzmir* içinde (s.265-271), İstanbul
- Masters, B. (1988), *The origins of Western economic dominance in the Middle East, Mercantilism and the Islamic economy in Aleppo 1600-1750*, New York
- Materials Survey: Chromium*(1962), U.S. Dept. Of Commerce, Business and Defense Services Administration.
- Mehr, S. (1959), *The Greek Raisin Industry*, Washington: Foreign Agricultural Service
- Mumford, J. K. (1901), *Oriental Rugs*, New York: C. Scribner's Sons
- Ormerod, F. (1919), *Wool*, New York
- Poroy, I. H. (1981), Expansion of Opium Production in Turkey and Tate Monopoly of 1828-1839. *International Journal of Middle East Studies*, 13(2), 191-211.
- Pratt, J. H. (1906), *Corundum And Its Occurrence And Distribution In The United States*, U.S. Government Printing Office.
- Proceedings of the Fig Institute*(1917), California: Fig Institute
- Quataert, D. (2013), *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, çev. Tansel Günay, İstanbul: İletişim Yayınları
- Ravndal, G. B. (1926), *Turkey A Commercial And Industrial Handbook*, Washington: Government Printing Office
- Ripley, M. C. (1904), *The Oriental Rug Book*, F.A. New York: Stokes Company
- Silliman, B. (1884), *Sketch Of The Life And Scientific Work Of Dr. John Lawrence Smith*, Washington: Judd&Detweiler Printers
- Shaw, G. W. (1904), *California Olive Oil*, Agricultural Experiment Station.
- Smith, H. K. (1909), *Report of the Commissioner of Corporations on the Tobacco Industry, Part I*, Washington: Government Printing Office

- Smith, H. K. (1911), *Report of the Commissioner of Corporations on the Tobacco Industry, Part II*, Washington: Government Printing Office
- Southern Rhodesia: The Question of Economic Sanctions*(1973), Washington: U.S. Government Printing Office
- Strategic and Critical Minerals and Metals*(1948), Washington: U.S. Government Printing Office
- Taşlıgil, N., Güven Ş. (2014), Türkiye’de Tütün (Nicotiana Tabaccum L.) Yetiştiriciliğinin Tarihsel Gelişimi ve Coğrafi Dağılımı, *Doğru Coğrafya Dergisi* 18(30), 71-102
- The Licorice Plant*(1885), Washington: U.S. Government Printing Office
- The Mineral Industry of The British Empire and Foreign Countries. Statistics, 1919-1921. Chrome Ore and Chromium*(1924), London: H.M. Stationery Office
- Trading With the Near East*(1920), New York: Guaranty Trust Company
- Triplett, K., Triplett, L. L. (2015), *Indigo Quilts*, C&T Publishing
- United States Congressional Serial Set, Vol. 103*, (1907), Washington: U.S. Government Printing Office
- U.S. Licit Opium Imports: Foreign Policy Issues: Report of a Staff Study Mission to Turkey, India and Australia to the Committee on Foreign Affairs*, (1989), Washington: U.S. House of Representatives
- Van Der Zee, H. (1965), *Contes D’une Vieille Maison Et Quelques Racines Familiales*
- Whiting, J. D. (1914) , The Licorice Trade of Syria, *Scientific American*, 110(5), 96
- Wright, H. (1909) The International Opium Commission, *The American Journal of International Law*, 3(3), 648-673

Ekler**Tablo 1.** Yıllık getirisi 50.000 doların altında olan ürünler

Ürünler	1909	1910	1911
Damla Sakızı	1.847	1.866	2.481
Kitre	18.217	5.857	1.447
Defne Yaprağı	-	3.044	1.067
Badem	1.687	1.744	2.510
Fındık(fındık ağacı)	493	677	728
Meşe palamudu	3.620	4.373	5.900
Çam fıstığı	-	3.011	3.863
Ceviz	33.574	45.473	30.738
Karabuhur(bitki türü)	1.844	-	-
Tahin	8.918	7.364	3.145
Bezelye	-	3.532	2.927
Rags(paçavra)	11.643	4.764	5.202
Diğer Gıda Ürünleri	-	3.776	9.275
Lastik ayakkabı(eski)	1.199	1.632	1.055
Casings (sheep)	6.997	37.793	32.927
Deri	44.799	15.746	64.209
Sünger	-	422	-
Sabun	20.961	24.068	17.229
Diğer ürünler	17.446	11.382	5.674

İBB Atatürk Kitaplığı-Krt_2092

İBB Atatürk Kitaplığı-Krt_007137

İBB Atatürk Kitaplığı–Bel–Mtf_1322

İBB Atatürk Kitaplığı–Alb_405–48

İBB Atatürk Kitaplığı-Alb_404-45